

Jožica Grgič

Pomisleki Denar ne rjavi

Ekonomska kriza, ki nas davi, za človeštvo ni nekaj novega, to je znano. Bilo je še huje, v tridesetih letih prejšnjega stoletja, ko je kosila velika depresija. V tisti čas sega zgodba o županu s Tirolskega, tako posebna, da so o njej pisali francoski, angleški, nemški, jugoslovanski, ameriški časopisi. Zgodba, ki jo želim obnoviti, torej ni nova in jo morda kdo od bralcev pozna, čeprav je utonila v pozabo. Obnoviti se mi jo zdi vredno zato, ker govori o županovem gospodarskem čudežu v avstrijskem mestecu Wörgl leta 1932, ko je bilo po prevladujoči doktrini ekonomistov in finančnikov treba varčevati in samo varčevati. Takrat ni bilo trojke, ki bi določala tempo, so pa bili drugi s podobnim poslanstvom in denar je imel tako kot danes izjemno – uničujočo ali preporodno – moč.

Najprej nekaj besed o glavnem junaku, županu z imenom Michael Unterguggenberger. Rodil se je leta 1884 na Tirolskem v delavski družini. Izšolal se je za mehanika in za šolanje je moral sam zaslužiti. Izučil se je za perspektiven poklic, kajti v Wörglu, na stičišču dolin Innetal in Brixental, je bila velika železniška postaja. Mladi Michael je tu zlahka našel delo in že po nekaj letih je postal strojevodja. Bil je šibek in nizke rasti, rad je bral, in ko je vozil lokomotivo po prostranstvih avstro-ogrske monarhije, je razmišljal o vsem mogočem, najraje o tistem, kar je prebral.

Ni vselej bral načrtno, včasih je prebral tudi kaj, kar mu je po naključju prišlo v roke. Leta 1916, med prvo svetovno vojno, ko je moral v boj za cesarja, je na vzhodni fronti naletel na nenavaden časopis, ki ga je nekdo pozabil ali odvrigel. Srečanje s časopisom, imenovanim Der Physiokrat (Fiziokrat), je bilo nenavadno, saj je bil prepovedan, prav verjetno pa da je usodno vplivalo na Michaelovo prihodnost. Časopis mu je bil pisan na kožo. Michael je bil že nekaj let član socialdemokratske delavske stranke, bral je študije o kapitalizmu in delavskem razredu, še posebej so ga pritegovale analize Marxa in Engelsa.

Fiziokrat, ki je v nekaj sto izvodih izhajal enkrat na mesec, se je posvečal prav tam, ki so dale Michaelu veliko misliti. Njegov ustanovitelj Silvio Gesell, trgovec in ljubiteljski ekonomist, je trdil, da je temeljni finančni problem to, da denar ne izgublja vrednosti in da je različen od železa, ki ga čez čas napade rja, medtem ko je denar mogoče hraniti v neskončnost. Tisti, ki kopiči denar, ki ga vlaga, lahko pričakuje obresti ter obresti na obresti in lahko tudi pozabi, da morajo delavci ustvarjati dobiček za plačevanje teh obresti. Dokler podjetja poslujejo uspešno, ni problema, včasih pa se kljub trudu zalomi in obresti na obresti ne morejo izplačevati, vložki se ne vračajo in podjetje bankrotira. Gesell je, skratka, zagovarjal minljivost denarja, rjo tudi zanj.

Nekaj let pozneje se je zgodilo, kar je predvidel: počili so spekulativni baloni, zlomila se je newyorška borza. Brez dela je ostalo ogromno ljudi, bili so lačni in prezebli, v obupni brezizhodnosti so si jemali življenje.

Takrat nastopi naš junak Michael Unterguggenberger, ekonomski in finančni samouk, ki se je med dolgimi vožnjami z vlakom dokopal do nekaterih spoznanj, med drugim, da bi delavci morali prejemati denar. Vmes se niso radikalno spremenile le gospodarske razmere, temveč tudi politične. Avstrija je postala republika, na avstrijskih parlamentarnih volitvah leta 1932 je nacionalsocialistična delavska stranka dobila skoraj 20 odstotkov glasov in fantje v rjavih srajcah s kljukastimi križi so ponosno paradirali po Wörglu.

Unterguggenberger se je kot socialdemokrat znašel v mestnem svetu. Leta 1931, ko je kriza iz Amerike priplula v Evropo, je bil izvoljen za župana mesteca s 4000 prebivalci, ki so se vsi poznali med sabo. Župan je kajpak

til oblast, in v nasprotju z omenjeno večino razumel, da je oblast tudi in predvsem odgovornost do ljudi, ki so te izvolili. Ne bom varčeval, je sklenil župan z dolgim imenom, kakor so mu rekli, ampak bom začel urejati mesto – dal bom tlakovati ulice, obnoviti šolo, zasaditi drevesa ob ulicah, dograditi kanalizacijo, vodovod ... Delavci bodo dobili denar, ta pa bo spet začel krožiti. A ga je malce razjedal dvom. Kaj pa, če bodo zaradi težkih časov varčevali, ker vlada ves čas govori, da bodo prišli še težji časi in da je treba zategovati pas?

V njem je odzvanjalo Gesellovo svarilo: denar ne rjavi. Torej bo upoštevalje to svarilo poskusil z eksperimentom. Mesto je imelo v banki le 40 tisoč šilingov, kar še zdaleč ni bilo dovolj za projekte, ki si jih je župan zamislil.

obrtnikov in tovarn, delavci pa so se trudili denar čim prej zapraviti, da ne bi izgubil vrednosti – denar je torej krožil in vsak je imel nekaj od tega.

Brezposelnost se je v Wörglu močno zmanjšala, ob tem je mesto poleg vsega drugega dobilo še smučarsko skakalnico in bazen, po dolgem času pa so se meščani vseh političnih barv in prepričanj spet razumeli med seboj. Župan je postal svetovna senzacija, novinarji od vsepovsod so trkali na njegova vrata in na vrata delavcev ter obrtnih delavnic v mestu, da bi popisali ta čudež. Ker je brezposelnost v preostali Avstriji še naprej naraščala, so želeli tudi drugi župani uveljaviti Unterguggenbergerjev model. Hkrati pa so se kopičile zahteve, naj mož postane finančni minister.

Foto AFP

tudi vse poznal in oni njega in tako so si pri njem podajali kljuko, moledujoč za pomoč, vsi na novo brezposelni. Teh je bila četrtnina mesteca.

Michael Unterguggenberger je trpel ob njihov bedi, še posebej so mu šla do živega lačna usta otrok. Poznal je navodila vlade na Dunaju, da je treba varčevati, ker bo le tako mogoče premagati krizo. Saj to poznate – treba je zmanjšati plače, odpuščati, kupovati le najnujnejše ... Župan se je globoko zamislil, tudi nad sabo, in zapisal: »Varčeval bom in bom hodil bos. Ampak ali to pomaga čevljarju? Nehal bom potovati, ampak ali bo imela državna železnica od tega korist? Ne bom jedel masla, toda kako to pomaga kmetu?«

Četudi si je še tako razbijal glavo, ukrepov vlade ni razumel. Seveda, ni bil ekonomist, finančnik, bančnik ali kaj podobno kvalificiranega, bil je, ne pozabimo, navaden strojevodja, ki pa je imel to lastnost, da se je, tako kot večina na položajih, takoj poču-

Ta denar je deponiral v krajevni hranilnici kot jamstvo za izdajo Wörglovih lastnih bankovcev v enaki vrednosti. Ti bankovci so v nasprotju z drugimi vsak naslednji mesec izgubljali vrednost. Kdor je želel, da bi njegov bankovec za 10 šilingov veljal tudi naslednji mesec, je moral nanj nalepiti vrednostno znamko za 10 grošev. To pomeni, da je bil bankovec čez en mesec vreden 9,90 šilinga, ker je izgubil vrednost za kupljeno znamko. To naj bi spodbujalo ljudi, da bi denar sproti zapravljali, če ne bi hoteli izgubljati vrednosti.

Leta 1932 so delavci po letu brezposelnosti spet živahno delali in za svoje delo prejemali rumene, modre in roza bankovce, imenovane potrdilo o opravljenem delu. Bankovci so bili vredni en, pet ali deset šilingov. Od začetne obotavljivosti, ko sta te bankovce sprejemali le dve trgovini, jih je v kratkem času sprejela večina. Zgodilo se je, kar je župan predvidel. Trgovci so lahko kupovali izdelke od kmetov,

To pa ne! Pa ja ne bo neki strojevodja, ki je po nekakšnem čudežu postal župan, spodbijal avtoritete za to poklicanim ustanovam. Ko so ugotovile, da jih ogroža, so se zatele k zakonu. V zakonu pa je pisalo, da denar lahko tiska le avstrijska narodna banka. Sodišče je leto in pol po uvedbi wörglskega čudeža novi denar prepovedalo. Eksperiment je bil končan.

Spet je nastopila kriza, ljudje so bili brez dela, zlovoljni in spet so se začeli prepirati. »Trpljenje ni poslano od Boga, temveč sta ga predpisala zakon in človeška neumnost,« je takrat za neki časopis izjavil Unterguggenberger. Župan je ostal do leta 1934, ko je bila pod diktatorsko polfašistično vladno razpuščena socialdemokratska delavska stranka in je moral kot župan odstopiti. Umril je dve leti zatem, star 52 let.

Leta 1938 je bila Avstrija priključena Nemčiji. Večina Avstrijcev je v Hitlerju videla odrešenika za gospodarske, politične in osebne tegobe. Kaj je sledilo, vemo. ■